

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Теміров Юрій Тешабайович

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЛІВОГО РАДИКАЛІЗМУ В СТУДЕНТСЬКОМУ РУСІ
У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.

Спеціальність 07.00.03 - Всесвітня історія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя - 1993

116 28872

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Донецькому державному університеті

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
Турівченко Микола Іванович

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор Урсу Дмитро Павлович.
2. Кандидат історичних наук, доцент Бочарова Наталія Василівна.

Провідна організація – Харківський державний університет
Міністерства освіти України.

Захист відбудеться "24" листопада 1993 р. о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.068.52.03 в
Запорізькому державному університеті /адреса: 330600 МСП,
м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корпус У, актовий зал/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Запорізького державного університету /адреса: м. Запоріжжя,
вул. Жуковського, 66/

Автореферат розісланий "23" листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

С. Тимченко

Тимченко С.М.

ЛННБ України ім. В. Стефаніка
00814025 (К)

АВ - 28.87а

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У 60-ті роки ХХ століття студентські заворушення зі схожими гаслами, вимогами, формами боротьби охопили багато розвинутих капіталістичних країн, в тому числі Великобританію. Інтернаціональний характер подій дає підстави для узагальнення, пошуку зв'язку з основоположними тенденціями розвитку західного суспільства. Студенти є тими громадянами, які в найближчому майбутньому здійснюватимуть ключові функції - в тому числі і на самому високому рівні - в оновленні та удосконалюванні соціальної системи. Ця обставина робить вельми актуальним вивчення їх настроїв, поведінки, світогляду, політичної активності.

Важливу роль в студентському русі 60-х років грали ліві радикали, які виступили із закликами до насильницького повалення капіталізму, до заміни його соціалізмом. Великий інтерес викликає розповсюдження революційних ідей у Великобританії, країні, яка практично не має революційних традицій. Крім того, дослідження лівого студентського радикалізму сприяє вивченню питання про історичне співвідношення революції та реформи як способів соціального прогресу.

Студентські виступи були впливовим міжнародним фактором. З одного боку, вони опинилися на "передовій" ідеологічного протистояння капіталізму і соціалізму. З іншого - виявилися могутнім джерелом гуманістичних принципів суспільних відносин, в тому числі міжнародних. Відома роль студентів в антивоєнному русі в Англії, в компаніях солідарності з національно-визвольною боротьбою, в протидії втягуванню своєї країни до конфлікту в Індокитаї.

Багато з тих проблем, з котрими зіткнулася Великобританія у 60-ті роки /а саме: мета і зміст освіти, його відповідність потребам держави та інтересам особистості, рівність в отриманні якісної професійної підготовки/, можуть найближчим часом стати злободенними в Україні. Вже зараз пильної уваги до себе потребує соціально-політична активність молоді, насамперед студентства.

З врахуванням усіх цих обставин вважається доцільним наукове вивчення теми "Теорія і практика лівого радикалізму в студентському русі у Великобританії у другій половині 60-х років

XX ст."

Об'єктом дослідження є ліворадикальна течія в британському студентському русі. Її відмінна риса – тотальний революціонізм. Революційність в цьому випадку виявляється не просто у радикальності мети та методів боротьби, а у цілісному відношенні до суспільного буття, коли кожний акт, що чиниться в ньому, підпорядковується центральній ідеї – поваленню капіталізму, зміні його більш справедливим соціальним ладом. Невипадково лівих радикалів іменують також революційними лівими.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину 60-х років XX століття – період студентських заворушень. У 1966 році конфліктом у Лондонській школі економіки почалися масові виступи англійських студентів. На початок 70-х хвиля радикалізму спадає, ситуація в студентському русі переходить під контроль реформістів.

Ступінь наукової вивченості проблеми. Події у студентських містечках викликали великий інтерес як зарубіжних, так і радянських дослідників. Що до останніх, то насамперед відзначимо фундаментальну працю колективу авторів під керівництвом С.С.Салічева "Лівий студентський рух у країнах капіталу"¹. Стосовно Англії це явище вивчав О.К.Гливаковський². Але лівим радикалам він приділяє небагато уваги, до того ж їх діяльність отримує виключно негативні оцінки. Почасті питання впливу радикалів на соціально-політичну активність британських студентів висвітлюються в працях Л.З.Бондаренко, Н.Д.Слобжиної, С.В.Фоменко.

Позитивною якістю радянської концепції є прагнення розглядати студентські заворушення як світовий феномен, у зв'язку із загальною трансформацією капіталістичного суспільства. Однак догматичне використання ідей марксизму, необхідність додержуватися застарілих положень про поглиблення загальної кризи капіталізму обумовили серйозні недоліки праць радянських істориків. В руслі загострення класових протиріч трактувалися соціальні наслідки науково-технічної революції. Не відповідає дійсності тез-

¹ Левое студенческое движение в странах капитала. – М., 1976.

² Гливаковский А.К. Некоторые проблемы левого студенческого движения в Англии /1957-1972 гг./. – Дисс... канд. ист. наук: 07.00.04. – М., 1973.

за про зв'язок політичної активності англійських студентів із зростанням серед них частки вихідців з сімей працівників фізичної праці, яка відстоювалася радянськими авторами. Крайньою тенденційністю відзначається оцінка теорії й практики лівого радикалізму. Успіхи студентського руху пов'язують переважно з діяльністю в ньому комуністів.

Концептуально до радянської історіографії приєднуються дослідження, які проводилися в країнах "соціалістичної співдружності", перш за все в європейських. З цієї причини названі праці спеціально аналізуватися не будуть.

При класифікації зарубіжної історіографії автор ґрунтувався на світоглядному принципі, використовуючи який можна виділити такі напрямки: консервативний, ліберально-реформістський, радикально-реформістський, революційний /ліворадикальний/.

Представники першого розглядають більшу частину англійського студентства як політично нейтральну, апатичну масу, покладають відповідальність за безладдя на анархічну меншість. Консерватори роблять акцент на випадковості подій, заперечують їхній зв'язок з загальним розвитком британського суспільства. В якості причин називаються провокаційна тактика екстремістів та американський вплив. Класичним прикладом послідовного консервативного підходу є книга М.Рук "Анархія й апатія. Студентські заворушення 1968-1970"¹.

Автори, які належать до консервативного табору, як правило, перебільшують /навіть абсолютизують/ значення психолого-вікового фактора у боротьбі студентів. Особливо наочно названий недолік простежується у статті американського психолога Б.Беттелгейма².

Незважаючи на відзначені вище недоліки, роботи консервативних дослідників – М.Рук, а також близьких до цього напрямку Дж. Маунфорда³ та Г.Кідда⁴ – у найбільшій мірі відповідають визначенню історичного дослідження в традиціоналістському розумін-

¹ Rooke M.A. Anarchy and Apathy. Student unrest 1968 - 1970. - L., 1971.

² Bettelheim B. Obsolete Youth. Towards a psychograph of adolescent rebellion // Encounter. - 1969. - Vol. 33. - N 3. - P. 29-42.

³ Mountford J. Keele. An Historical Critique. - L., 1972.

⁴ Kidd H. The Trouble at L.S.E. 1966-1967. - L., 1969.

ні завдань історичної науки. Їх відрізняє націленість на відтворення подійної повноти явища, яке вивчається. Останнє свідчить не тільки про світоглядну, а й про методологічну належність до торійської традиції.

На відміну від консервативної ліберально-реформістська історіографія містить виступи студентів у контекст процесів, ініційованих інформаційно-комп'ютерною революцією. Не випадково велика кількість праць, які відносяться до цього напрямку, присвячена аналізу становища учнів вищої школи в умовах класової структури суспільства, яка змінюється. Радикальна ідеологія – предмет досліджень Д.Баучера¹ та Н.Янга². Ліберально-реформістський напрямок не обминув увагою питання конфлікту поколінь та молодіжної контркультури, які більш гармонійно – порівняно з консервативною концепцією – співвіднесені з іншими, в тому числі й економічними.

Якщо "Анархія й апатія" М.Рук – зразок консервативного підходу, то в ліберально-реформістській історіографії таким є робота активного учасника заворушень у Лондонській школі економіки К.Крауча "Студентський заколот"³.

Догматизація реформізму, еволюціонізму, позаісторичний підхід до розуміння їх співвідношення з радикалізмом і революцією створюють основне протиріччя ліберальної концепції – між визнанням закономірностей стосовно розвитку суспільства в цілому і небажанням у повній мірі визнати закономірний характер розповсюдження революційних настроїв у студентському середовищі, дати об'єктивну оцінку ролі лівих радикалів у змальовуваних подіях.

У протилежність лібералам радикальні реформісти впевнені у необхідності корінної перебудови суспільства. Але здійснено вона може бути на думку останніх без політичних переворотів і насильницького захоплення влади. Найповніше уявлення про радикально-реформістську точку зору дають праці істориків-комуністів. Погляди інших представників цього напрямку не одержали цільного концептуального оформлення.

¹ Bouchier D. Idealism and revolution: New ideologies of liberation in Britain and the United States. – N.Y., 1978.

² Young N. An infantile disorder?: The crisis and decline of the new Left. – L., Henley, 1977.

³ Crouch C. The Student Revolt. – L., 1970.

Світоглядно й методологічно дослідження англійських істориків-комуністів практично не відрізняються від радянських. Причому перші відзначаються соліднішою джерельною базою, ретельнішим обґрунтуванням своїх позицій, що пояснюється жорсткою науковою й ідеологічною конкуренцією. Відзначимо також те, що найбільш авторитетні дослідники-комуністи - Д.Джекс, Д.Кук, Ф.Ніколсон - мали безпосереднє відношення до студентського руху.¹

Революційний напрямок представлений не академічними дослідженнями, а працями політико-прикладного характеру. У них звернення до теорії має на меті обґрунтування стратегії й тактики політичних дій. Світоглядна основа ліворадикальної історіографії - марксизм в його неортодоксальних інтерпретаціях, найвпливовіші з яких - лібертарний марксизм та неотроцкізм. У досить повній мірі суть революційної концепції розкрита в збірках "Влада студентів. Проблеми, діагноз, дія"² та "Нові революціонери"³. У першій помітніше виступає лібертарна тенденція в марксизмі, у другій - неотроцкістська. Досить цінними є численні публікації з розглядуваної проблеми в журналі британських "Нових лівих" "Нью лефт рев'ю".

На думку лівих радикалів студентські заворушення мали революційний характер. Їхня причина полягала в загостренні нерозв'язних в умовах капіталізму соціальних протиріч. Значення боротьби британських студентів розглядається в площині перспектив революціонізування суспільства, прориву системи тотального економічного, політичного, ідеологічного та культурного панування буржуазії.

Революційні ліві зробили важливий внесок у розуміння змін, які відбуваються у другій половині ХХ ст. у змісті та взаємодії різних структур розвинених індустріальних суспільств. Проте прагнення переосмислити взаємодію соціальних підсистем призвело до надмірної автономізації ідеології й культури. Більшість недоліків праць лівих радикалів зумовлені революційною ортодоксальністю їхніх авторів, у жертву якій приноситься принцип об'єктивності. Так, фокусуючи увагу на кризогенних сторонах соціальних

¹ Cook D. Students. A Communist party pamphlet. - L., 1973; Jacks D. Student politics and Higher Education. - L., 1975.

² Student Power: Problems, diagnosis, action. - Harv., 1969.

³ The New Revolutionaries. - Toronto, Montreal, 1969.

наслідків науково-технічної революції, революційні ліві недооцінюють породжуваний нею потенціал для подолання кризи, подальшого прогресу суспільства.

Незважаючи на досить велику кількість досліджень з історії студентських виступів у розвинених капіталістичних країнах у 60-ті роки ХХ ст., можна констатувати необгрунтовано низький інтерес до подій у Великобританії. Фактично відсутні спеціальні праці, присвячені теорії й практиці лівого радикалізму в британському студентському русі, його порівняльному аналізу. Радянська концепція проблеми, яка склалася ще в 70-ті роки, потребує ґрунтовного перегляду, переосмислення.

Мета дисертаційної роботи - вивчення факторів, які сприяли радикалізації англійського студентства, теорії й практики лівого радикалізму в студентському русі, ролі радикалів у заворушеннях другої половини 60-х років. Дослідження не має за мету відбудування хронологічної послідовності подій, тому розгляд практики лівого радикалізму обмежений колом питань, які на думку автора є найбільш важливими для розуміння ролі революційних лівих у студентських заворушеннях. Виходячи із сказаного ставляться наступні завдання:

- встановити причини радикалізації британських студентів, зв'язок цього процесу з трансформацією суспільства під впливом науково-технічної революції;
- дослідити місце вищої освіти у змінах, які відбувалися;
- вивчити роль кризи спадкоємності та контркультури у зміні політичних настроїв і поведінки англійських студентів;
- з'ясувати основний зміст ідеології лівого радикалізму в студентському русі у вказаний період;
- виявити характер та наслідки боротьби студентів у другій половині 60-х років у Великобританії;
- вивчити роль лівих радикалів у названих подіях, масштаби й механізм їхнього впливу на розвиток протесту, його результати.

Головними методологічними принципами дослідження є системно-структурний та історизм. Поєднання їх особливо актуально з огляду на перехідний стан британського суспільства у досліджуваний період.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше об'єктом вивчення виступає ліворадикальна течія в англій-

ському студентському русі. Факт розповсюдження радикальних настроїв серед студентів осмислюється у зв'язку з загальною соціальною трансформацією. Автор викладає теоретичні основи лівого радикалізму, піддає їх ідейній ідентифікації. У дисертації зроблена спроба встановити характер і масштаби впливу революційних лівих на студентський протест другої половини 60-х років.

На захист виносяться такі положення:

1. Радикалізація студентів відбувалася в умовах загальної кризи Британії, викликаної переходом від колоніальної моделі індустріального суспільства до інформаційного. Вона була одним з історично обумовлених елементів кризи. Важливою передумовою розповсюдження революційних настроїв була криза спадкоємності у розвитку суспільства. Конфлікт поколінь, автономізація суспільного життя молоді в рамках численних субкультур сприяли сприйняттю нею нетрадиційних для країни радикальних ідей.

2. Студенти виступили як основний носій революційних настроїв з огляду на наступні обставини. В умовах становлення інформаційного суспільства різко зростає значимість вищої освіти. Крім того, воно являло собою вузол соціальних протиріч. Окрім властивої молоді активної реакції на зміни, студентство мало інтелектуальну здібність надати своєму протесту розвинені ідеологічні й політичні форми. Безпосередньою причиною студентських заворушень стало незадоволення багатьма аспектами "учбової ситуації", в першу чергу відсутністю легітимних можливостей впливати на неї. Ліворадикальних поглядів дотримувалася незначна меншість англійських студентів - близько 5 %. Масштаб впливу радикалів на розвиток протесту не може бути ототожнений з їхньою питомою вагою в загальній масі студентів, чому існують раціональні пояснення.

3. Запропонована лівими радикалами альтернатива капіталізму - це побудована на смислового, революційно упередженому аналізі індустріального суспільства революційна соціалістична утопія. З огляду на помилкове пояснення діалектичного взаємозв'язку свободи й рівності вона потенційно тоталітарна. Недивлячися на ідейну неоднорідність, соціальна теорія лівих радикалів є оригінальним ідеологічним феноменом, який виник у відповідь на історично унікальні проблеми.

4. Події другої половини 60-х років не були революцією. Використання визначення "революційні" стосовно них виправдано

тільки у тому розумінні, що вони – складова частина революційного за характером переходу від індустріального суспільства до інформаційного.

5. Участь революційних лівих посилила радикальність форм і цілей боротьби, підвищила її ефективність /зокрема, значно прискорила реформування вищої освіти й суспільства в цілому/. Її антиімперіалістична та антивоєнна спрямованість сприяла покращенню міжнародних відносин. До негативних наслідків діяльності радикалів можна віднести: розповсюдження насилля й вандалізму, розкол демократичного крила студентського руху, штучне загострення конфлікту у деяких вузах із-за неконструктивної позиції студентських лідерів.

Джерельну базу роботи становлять документи й матеріали п'яти груп. Перша з них – документи органів влади, державних установ. До неї віднесені законодавчі акти, парламентські матеріали, щорічні звіти Департаменту з освіти й науки, Комітету по субсидіях університетам, документи діяльності адміністрації учбових закладів, а також офіційні довідкові видання з вищої освіти. Означені джерела відзначає висока ступінь достовірності. Вони дають досить повну картину розвитку вищої освіти, соціального становища студентів. Поза цією картиною важко зрозуміти витoki й зміст кризи, а отже й правильно оцінити діяльність тих чи інших політичних сил. З документів органів влади ми дізнаємось про реакцію на вимоги молоді, яка навчається.

За походженням до першої групи близько стоїть друга – матеріали статистики й соціологічних опитувань. Особливий інтерес викликає національна "Статистика освіти", що видається щорічно. З міжнародних статистичних матеріалів відзначимо огляд "Розвиток вищої освіти 1950-1967", опублікований ЮНЕСКО у 1970 р.

Інформація про динаміку політичних симпатій англійців, про фактори, які її обумовили, міститься у матеріалах опитувань виборців. Проте найбільшу цінність у цій групі джерел мають опитування, що проводилися серед британських студентів. Невідоміші здійснені Т.Блекстоун та Р.Хедлі, Дж.Остергейерлом, Національним Інститутом громадської думки. У роботі з матеріалами соціологічних досліджень існують певні труднощі, пов'язані з різницею методик і кола респондентів.

Наступна група джерел – документи й матеріали політичних

партій та громадських організацій. Проблематика дисертації робить особливо цінними документи Національної спілки студентів Сполученого Королівства /НСС СК/, радикальних угруповань – Спілки радикальних студентів /СРС/, Револьюційної соціалістичної Федерації студентів /РСФС/, Соціалістичної спілки Лондонської школи економіки, а також організацій, які об'єднували студентів, що симпатизують тій чи іншій політичній партії. При роботі з документами політичних партій та громадських організацій необхідно враховувати наявність у них проагандистських елементів, ідеологічної упередженості.

Четверту групу джерел з розглядуваної проблеми становлять твори лідерів студентського руху – Д.Еделстейна, Я.Мідвінтера, Т.Фотрона, П.Хейна та інших. Виділення даної групи обумовлено тим, що ватажки студентства, інтенсивно впливаючи на стратегію й тактику протесту, далеко не завжди висловлювали офіційну точку зору тієї чи іншої організації.

Специфіка проблеми, яка нами вивчається, робить дуже важливим таке джерело, як періодичні видання. Практично всі авторитетні англійські газети та журнали приділяли багато уваги боротьбі студентів. Проте в першу чергу сказане стосується студентської преси, видань радикального напрямку – "Нью лефт рев'ю", "Блек двоф", "Ідіот інтернешнл".

Періодична печать значною мірою створює емпіричну основу вивчення студентських заворушень. Використовуючи її, необхідно враховувати характер видання, його політичну орієнтацію. Специфіка більшості газет – неминучий елемент сенсаційності, що також слід мати на увазі. Робота з періодикою вимагає клопіткого збору фактів, їхнього критичного аналізу й систематизації.

Апробація роботи. Дисертація обговорена й схвалена на засіданні кафедри нової та новітньої історії Донецького державного університету. Основні положення роботи викладені в публікаціях, доповідалися на п'яти наукових конференціях. Її матеріали покладені в основу спецкурсу, який читається студентам історичного факультету.

ІІ. СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

Структура дисертаційної праці обумовлена предметом дослі-

дження, а також світоглядними та методологічними позиціями автора. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, заключення, списку використаних джерел та літератури.

У вступі обгрунтована тема дисертації, дана характеристика джерел та літератури, ступінь наукової розробки проблеми, викладені мета і завдання дослідження. Вступна частина також розкриває методологічні основи роботи, її предмет, хронологічні рамки, наукову новизну й практичне значення.

У першому розділі "Історичні умови радикалізації британських студентів" розглядаються фактори, які сприяли розповсюдженню революційних настроїв у вищих навчальних закладах країни.

Починаючи з 50-х років Великобританія, як і інші розвинені капіталістичні країни, переживала вплив науково-технічної революції. Поряд з автоматизацією, комп'ютеризацією виробництва, застосуванням нових технологій, відбувається зміна галузевої та регіональної структур господарства. Проте країна не змогла повною мірою скористатися перевагами, які надавав технічний прогрес і традиційно сильні сторони її економіки – роль крупного фінансового центру, могутній науковий потенціал. Вільше того, позиції Британії у світі помітно слабкють. Модель орієнтованого на колонії господарства, що склалася історично, перешкоджала ефективному використанню наукового потенціалу Великобританії і уповільнювала процес технологічного переозброєння економіки.

Революція в техніко-економічній сфері, перетворення основного предмета й форми власності створили передумови докорінного оновлення соціально-класової структури, всього комплексу суспільних відносин. Зміна реалій буття призвела до трансформації соціальної психології, свідомості та поведінки людей, що, в свою чергу, викликало дестабілізацію політичної системи, традиційного державно-правового мислення. Остання відбилася у деякій деформації балансу виконавчої та законодавчої влад, в ерозії двопартійності, в оновленні ідейно-політичного обрисів існуючих партій і створенні нових, в еволюції ставлення громадян до Інституту монархії.

Виявом політичної нестабільності стало характерне для 60-х – початку 70-х років зростання популярності крайніх лівих, яке відбувалося перш за все за рахунок зміцнення організацій ліворадикального напрямку. У 1956 р. британські партії цього на-

пряму об'єднували близько 33 тис. членів, тоді як у 1975 р. — не менш 50 тис.¹ З кінця 50-х років впливовим фактором ідейно-політичного життя Британії стає "нове ліве" — інтелектуальний рух, теоретичним та організаційним центром якого був журнал "Нью лефт рев'ю".

Змінюється роль Англії у системі міжнародних відносин. Країна остаточно втрачає статус "великої держави", переглядаються зміст і основні напрямки зовнішньої політики, ключовими елементами якої стають атлантизм і "особливі" відносини з США. З розпадом колоніальної системи, поступовою відмовою від імперських основ зовнішньої політики в головний її напрямок перетворюється європейський, хоча англійські інтереси "на схід від Суєцу" як і раніше мають велике значення.

Таким чином, розповсюдження революційних ідей у студентському середовищі відбувалось в умовах — і в наслідок — загальної кризи британського суспільства. За змістом це — міжформаційна криза. Її деструктивна частина зв'язана з руйнуванням колоніальної моделі індустріального суспільства, а конструктивна — із становленням інформаційного.

Через започатковане у 50-60-ті роки ХХ століття значне оновлення всіх умов життя відбувається порушення оптимального співвідношення власного та успадкованого досвіду в свідомості, поведінці англійської молоді на користь першого. Це порушення спричинило труднощі в функціонуванні механізму соціалізації нових поколінь. Таким чином, криза Британії виявляється також у якості кризи спадкоємності розвитку суспільства. Найбільш очевидним доказом кризи спадкоємності є процес автономізації суспільного життя молоді, що інтенсивно розгортався у 50-60-ті роки. Одним з форм цього процесу були молодіжні субкультури, які разом склали феномен молодіжної контркультури. Це одним доказом є зменшення впливу батьків на політичну орієнтацію англійців.²

В 60-ті роки зосередження суспільних протиріч, суб'єктом

¹ Shipley P. Revolutionaries in modern Britain. — L., 1976. — P. 16-17.

² Frenkin M.N. How the Decline of Class Voting Opened the Way to Radical Change in British Politics // British Journal of Pol. Science. — 1989. — Vol. 19. — Part 4. — P. 501; Robertson Dav. Class and British Electorate. — L., 1989. — P. 68-69.

яких є студентство, становить собою вища освіта. Матеріальні труднощі не висчерпували зміст кризи освіти. Невідповідність мети, змісту, організації вищої освіти потребам англійського суспільства, опосередковане у внутрішніх протиріччях системи мало наслідком незадоволення студентів багатьма компонентами їх "учбової ситуації" – змістом дисциплін, які вивчалися, принципами оцінювання знань, характером відносин з викладачами, збереженням соціальної нерівності в отриманні якісної освіти, надмірно регламентованими порядками у гуртожитках, але насамперед відсутністю можливості впливати на розвиток "учбової ситуації".

У другому розділі "Теоретичні основи лівого радикалізму в британському студентському русі" охарактеризовані ставлення радикалів до існуючого суспільства та запропонована ними соціальна альтернатива.

На думку лівих радикалів науково-технічна революція поширила відчуження на нові сфери, надала йому нових форм, загострила суперечності буржуазного суспільства. Експлуататорська, тоталітарна сутність капіталізму, яка породжує соціальну нерівність, є перешкодою утвердженню справжньої свободи, не змінилася. Конфлікт поколінь розглядається революційними лівими як одна з граней відчуження. Розвинуті країни, Англія перш за все, вважають вони, не лише створили своє багатство експлуатацією народів "третього світу", а й продовжують пограбування Азії, Африки та Латинської Америки неоколоніальними засобами – під виглядом надання фінансової, економічної допомоги.

У вищій освіті радикали бачать слабу ланку в ланцюгу британського імперіалізму, вузол протиріч неокапіталізму. Разом з іншими сферами суспільства воно пронизане відчуженням, характеризується нерівністю та авторитаризмом. Причина кризи освіти – невідповідність його застарілої ліберальної моделі новим стандартам "фабрик з прискореного випікання фахівців".

Вища освіта при капіталізмі, вважають ліві радикали, виконує подвійну функцію. З одного боку, вона здійснює ідеологічну охорону та, готуючи кадри "інженерів суспільства", відновлює капіталістичну систему. З іншого – в ній присутня потенційна загроза владі капіталу. Студенти експлуатуються буржуазією, але мають досить великий обсяг інформації, самостійність мислення і тому здатні вийти з-під її ідеологічного контролю. Крім

того, в вузах перехрещуються декілька потоків антиімперіалістичного руху.

Ліві радикали, повернувши увагу до змін, що сталися в буржуазному суспільстві під впливом технологічної революції, не змогли повною мірою оцінити масштаб та якісну новизну цих змін. Головна причина хибності радикальної концепції капіталізму – її догматичний революціонізм, при якому принцип об'єктивності підмінюється пошуком революційного потенціалу, обґрунтуванням революційних перспектив.

Фундаментальними принципами альтернативної соціальної організації ліві радикали вважали свободу і рівність. Найважливіша умова їх втілення в дійсність – контроль трудящих за усіма сферами життя суспільства. Новий лад не може бути експлуаторським, через те що суспільство, засноване на експлуатації, не може бути справді вільним та егалітарним. Гарантом справжнього народовладдя, а також антибюрократичним засобом, є пряма демократія, за допомогою якої маси зможуть взяти участь в управлінні, у прийнятті суспільноважливих рішень.

В уявленні радикалів свобода виборється, а тому передбачає не лише свободу слова, думки, але й свободу дій. Соціалізм може бути досягнутий тільки революційним шляхом. Не виключається насильство, якщо воно використовується у відповідь на репресії з боку державної машини придушення. Реформи прийнятні як тактична зброя. Її використання повинно бути підпорядкованим стратегічній меті – поваленню капіталізму.

З точки зору лівих радикалів, рушійні сили революції становлять ті, чиї інтереси вступають в невіршуване протиріччя з капіталістичною системою – робітничий клас розвинутих країн, народи "третього світу", соціалістичні країни /незважаючи на їх авторитарно-бюрократичне виродження/, студентство. Об'єктивно антиімперіалістичну спрямованість мають рух прихильників миру, інші демократичні рухи. Будучи тимчасово інтегрованим до існуючої системи, пролетаріат залишається провідною революційною силою. Студенти повинні стати детонатором революції, внести революційну свідомість у робітничий клас. Радикалізації внутрішнього становища розвинутих капіталістичних країн буде також сприяти національно-визвольний рух.

Вузи покликані зіграти роль "червоних баз" революції –

джерел опозиційної свідомості та культури, визволених від капіталістичного панування територій. Через псевдодемократичність державних інститутів, реформістське переродження робітничих партій та профспілок антикапіталістична опозиція може бути лише позапарламентською, ґрунтуватися на нових масових революційних організаціях.

Соціалістична альтернатива, яка пропонувалася лівими радикалами, утопічна за змістом та за способом здійснення. Вона до того ж потенційно тоталітарна. Ідеологія студентського радикалізму склалася під впливом цілого ряду соціалістичних вчень, ключову роль серед яких відігравав марксизм. Проте, вона не зводиться ні до однієї з своїх попередниць, не є еkleктичною сумішшю. Теоретична самобутність студентського радикалізму обумовлена оригінальністю соціальних проблем, реакцією на які він був.

У третьому розділі "Участь лівих радикалів у студентських заворушеннях у другій половині 60-х років у Великобританії" досліджується характер та значення студентських виступів другої половини 60-х років, вплив революційних лівих на хід, форми й результати боротьби англійських студентів.

Існують найрізноманітніші точки зору на характер та значення студентських заворушень у Великобританії. На наш погляд, ключ до розуміння їхнього характеру – в урахуванні зміни механізму соціальних перетворень, яка відбувається під впливом технологічної революції. Насильця, політичні революції відіграють все меншу роль в цьому механізмі.

Події другої половини 60-х років не були революцією. Революційними їх можна назвати лише в тому розумінні, що вони були складовою частиною докорінної перебудови британського суспільства. Боротьба студентів прискорила реформування освіти, країни в цілому, демократизувала національну спілку студентів, зробила важливий внесок в антивоєнний рух, у протидію тоталітаризму у всіх його проявах, сприяла встановленню справедливішого світового порядку.

Студентський рух в Англії відрізнявся меншим – порівняно з американським або французьким – радикалізмом, тіснішим зв'язком з європейською соціалістичною традицією. Помітне місце у ньому посідали проблеми расизму. Значний вплив на політичну активність англійських студентів мав антиядерний та антивоєнний рух.

Радикальні активісти становили близько п'яти відсотків від усіх британських студентів. Найбільше до радикалізму схилилися вихідці з сімей робітників розумової праці, ті, що належали до середнього й вищого класів, вивчали суспільні науки, віком до 26 років. Найактивнішими під час виступів були студенти університетів.

З огляду на цілий ряд обставин ступінь впливу революційних лівих на розвиток студентського протесту перевищував їхню питому вагу серед учнів вищих учбових закладів. Радикали сприяли розповсюдженню активних форм боротьби – окупації, сидячих страйків, бойкотів занять, пікетів, демонстрацій. В умовах кризи лібералізму й реформізму радикалізм революційних лівих відіграв вирішальну роль у задоволенні основних вимог студентів. Негативні наслідки діяльності радикалів зростали по мірі реалізації загальнодемократичної програми студентського руху.

У заключенні підбиті підсумки дослідження, сформульовані загальні висновки, дані рекомендації по практичному використанню матеріалів дисертаційної роботи.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Новый этап в развитии студенческого движения Великобритании. – Донецк. ун-т, 1986. – Деп. в ИНИОН АН СССР, № 26618. – 26 с. /в соавторстве/.

2. Студенческое движение Великобритании 70–80-е годы: проблемы единства левых сил // Партия. Класс. Личность. Классовые интересы и демократическая традиция в политической истории Западной Европы XIX–XX веков: Тезисы научной конференции. – Уфа, 1990. – С. 58–60.

3. К критике революционной концепции британских леворадикальных студентов // Человек в современном мире /Философско-социологические и медико-биологические проблемы/: Тезисы докладов I Межрегионального научно-практического семинара. – Ч. I. – Москва–Донецк, 1991. – С. 13–14.

4. Некоторые аспекты распространения радикальной идеологии среди английских студентов в 60–е годы XX столетия // Рук Britainica: Актуальные проблемы социально-экономической и политической истории Великобритании в новое и новейшее время: Тезисы научной конференции. – Ч. II. – Уфа, 1991. – С. 45–48.

5. Изучение в курсе новейшей истории проблем студенческого движения в различных капиталистических странах во второй половине 60-х годов // Проблемы обучения в вузе и школе: Тезисы докладов и выступлений региональной научно-методической конференции. - Донецк, 1992. - С. 133-134.

6. Информационные общества в преподавании новейшей истории / методологический аспект // Тезисы докладов вузовской научной конференции. - Донецк, 1993. - С. 8-9.

STOOR OF

Зак. 3466 тир. 60 экз. Ротапринт упрстат

464328

AB 28872
AB 28.872

Das Juchep 100 - ein hervorragendes Produkt

800/100